INTERNATIONAL RELATIONS RESEARCHES
Homepage: https://iisajournals.ir/
Iranian International Studies Association

Iraq's Position in the Regional Order of West Asia Following "Al-Aqsa Flood": Redefining Geopolitical, Security and Ideological Roles

Bilal Abd Ali Al-Hajim PhD Student in International Relations, University of Tehran, Aras International Campus, Tehran, Iran. belalalhajim@gmail.com.
Seyyed Bagher Seyyed-Nejad Corresponding Author, Assistant Professor, Department of International Relations, University of Tehran, Tehran, Iran. sayyednejad@ut.ac.ir.

Article Info
Article Type:
Reserch Article

Date received:
2026/06/04

Date approved:
2026/ 09/22

ABSTRACT

The "Al-Aqsa Flood" event has transformed the regional order in West Asia, reshaped geopolitical equations, and confronted Iraq with the challenge of redefining its security and ideological roles. The central focus of this research is to explain how Iraq is redefining its position within the post-Al-Aqsa Flood regional order, and how it manages the tension between its identity-based commitments and the requirements of state sovereignty. It appears that Iraq has moved beyond a passive duality, adopting a "dual and pragmatic" behavioral model; while maintaining—without severing—its strategic ties to the "Axis of Resistance," it has assumed the roles of a "soft balancer" and "diplomatic mediator." Through this approach, Iraq seeks to avoid becoming a theater for military conflict, thereby safeguarding its internal stability and national sovereignty. The findings of this study indicate that this transition is not merely the result of external pressure, but rather the outcome of a dialectic interplay between identity, structure, and agency—a process that shifts Iraq from being a mere "arena of conflict" toward becoming an "active agent" in the reconstruction of the regional order.

Cite this Article: Alhajim, B. & Saed Nezhad, S. B. (2026). Iraq's Position in the West Asian Regional Order Post-Operation Al-Aqsa: Redefining Geopolitical, Security, and Ideological Roles. International Relations Researches, 16(2), 175–194.
https://doi.org/10.22034/irr.2026.603765.2921

© Author(s)
Publisher: Iranian Association of International Studies
DOI: 10.22034/irr.2026.603765.2921

Introduction

In recent decades, the regional order in West Asia has consistently been shaped by the rivalry among regional powers, interventions by extra-regional actors, and identity-based conflicts. Within this context, Iraq—owing to its prime geopolitical location and multi-layered political structure—sits at the epicenter of these developments. Iraq faces a duality in its foreign policy: it must balance the imperative of maintaining ties with the "Axis of Resistance" against the need to safeguard its national sovereignty by fostering balanced relations with other powers. The core focus of this research is to explain how Iraq's geopolitical, security, and ideological roles are being redefined within the regional order following the "Al-Aqsa Flood" (Operation Al-Aqsa Flood), and to identify the factors influencing the country's new strategic orientations. The central research question asks: How is Iraq's position within the Middle Eastern regional order being redefined in the wake of the Al-Aqsa Flood? It is posited that Iraq's position in this post-Al-Aqsa Flood order is being redefined through a dual, pragmatic behavioral pattern; specifically, the country seeks to manage conflicting roles and protect its national sovereignty by adopting the role of a "soft balancer" and diplomatic mediator, all while maintaining its connection to the Axis of Resistance. The objective of this study is to elucidate the process by which Iraq's position is being redefined within the regional order following the Al-Aqsa Flood. The significance and necessity of this research can be understood from both academic and practical perspectives. From an academic standpoint, existing literature largely relies on premises rooted in the pre-Al-Aqsa Flood era, failing to analyze the shifts in Iraq's roles within the post-Al-Aqsa Flood landscape. From a practical standpoint, failure to analyze this issue could lead to "analytical blindness" within policymaking bodies, hindering a proper understanding of the requirements for Iraq's diplomatic balancing (its importance and necessity).

Methodology

Based on this classification, the present study is considered applied in terms of its objective, and descriptive-analytical in terms of its nature and methodology. Accordingly, the research employs a qualitative method and a descriptive-analytical approach, utilizing the theoretical framework of "role redefinition within a fluid regional order" (an integration of role theory and constructivism). The analysis was conducted through the examination of documentary data and an investigation into security trends. Data collection was carried out by extracting information from primary domestic and foreign sources.

Theoretical Framework

A scientific analysis of the orientations and behavioral patterns of states during periods of transition—and in the wake of strategic shocks—requires a comprehensive, multi-level, and integrative approach capable of linking material and ideational variables. Given the complexity of Iraq's geopolitical situation, its heterogeneous social fabric, and its multi-layered governance structure, it is

impossible to explain the country's regional agency following the "Al-Aqsa Flood" event by relying on single-variable theories or reductionist approaches. To arrive at an adequate and methodical explanation, this study employs an integrative conceptual model termed "Role Redefinition within a Fluid Regional Order." This framework is built upon the synergy and overlap of three primary approaches—Regional Security Complex Theory, Foreign Policy Role Theory, and Systemic Constructivism—organized into a tripartite model centered on structure, identity, and agency. The first component of this framework is Regional Security Complex Theory, which delineates the structural context and the material distribution of security and threats. Operationalizing this theoretical framework through the "structure-identity-agency" tripartite model enables a multidimensional explanation of Iraq's external behavior. In this model, the structural shock stemming from the "Al-Aqsa Storm" enters Iraq's intersubjective space and semantic system as an exogenous stimulus (a structural variable), where it is reinterpreted through the lens of the "Resistance" discourse and social identities (normative variables). Consequently, Baghdad's official actors and security decision-makers—weighing their material capabilities against international constraints—engage in a strategic redefinition of their geopolitical, security, and ideological roles. The outcome of this integrative mechanism is the emergence of a dual, pragmatic behavioral pattern; by functionally separating the official-diplomatic sphere from the socio-normative sphere, this approach manages role conflicts, contains the spillover of hostilities, and safeguards Iraq's national sovereignty within a fluid order.

Discussion

Analyzing the transformations stemming from the events of autumn 2023 is impossible without first elucidating the guiding principles of the preceding order and Iraq's structural position within it. On the eve of October 2023, the West Asia region was characterized by a complex landscape of heterogeneous alliances, normalization initiatives, and efforts to redefine security paradigms. Against this backdrop—shaped by its geopolitical coordinates, multifaceted identity, and post-2003 political structure—Iraq found itself at the epicenter where the interests of regional and international actors collided. In response, the country sought to ensure its survival and maintain strategic equilibrium by adopting adaptive behaviors. Amidst regional instability, the Iraqi government, recognizing the nation's imperative for development, employed economic diplomacy as an effective instrument for "soft balancing." The pursuit of the strategic "Development Road" project—involving Turkey, Qatar, and the UAE—alongside the conclusion of major energy agreements with multinational corporations, underscored Baghdad's determination to transform its geopolitical reality into shared economic opportunities. By intertwining the financial interests of various rival powers within its territory, this geoeconomic approach fostered a form of soft deterrence and geopolitical immunity. Nations that were otherwise locked in intense conflict elsewhere found themselves compelled to

preserve stability and calm in Iraq, driven by their shared stakes in the country's transit corridors and energy investments. This policy of soft balancing demonstrated that sustainable security cannot be achieved through military means alone. By fostering economic interdependence, Iraq has managed to increase the cost of any territorial destabilization for regional and international actors, thereby securing its own economic stability amidst the crises surrounding Operation Al-Aqsa Flood.

Conclusion

An assessment of future-oriented scenarios regarding Iraq's regional standing suggests that the establishment of a fragile balance—characterized by the stabilization of crisis management—represents the most probable outlook. Within this scenario, the persistence of a war of attrition, maintained at a controlled intensity among the various actors, necessitates that Baghdad continue to employ a model of "soft balancing." However, sustaining this role requires a transition from reactive behaviors toward proactive, constructive initiatives. Iraq's diplomatic apparatus must—through the development of major geoeconomic projects, such as the Grand Faw Port and the "Development Road"—intertwine the economic interests of competing blocs within its own territory, thereby generating the material deterrence required to safeguard its national sovereignty. Concurrently, consolidating the state's monopoly over security mechanisms and unifying the defense decision-making process are fundamental prerequisites for transforming Iraq from a vulnerable buffer zone into a constructive mediator and an architect of stability within the emerging security architecture of West Asia. This form of "smart balancing" will serve as a guarantee for the state's survival and will enhance its geopolitical weight within the new regional order.

Keywords: Iraq, Al-Aqsa Storm, Regional Order, Role Theory, Axis of Resistance.

.

پژوهش های روابط بین الملل
Homepage: https://iisajournals.ir/

جایگاه عراق در نظم منطقه‌ای غرب آسیا پس از طوفان الأقصی: بازتعریف نقش‌های ژئوپلیتیکی، امنیتی و ایدئولوژیک

بلال عبد علی الحاجم دانشجوی دکتری روابط بین الملل، دانشگاه تهران، پردیس بین المللی ارس، تهران، ایران.
belalalhajim@gmail.com
سید باقر سیدنژاد، نویسنده مسئول، استادیار گروه روابط بین الملل، دانشگاه تهران، تهران، ایران. sayyednejad@ut.ac.ir

درباره مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

کلیدواژه‌ها:
عراق، طوفان الاقصی، نظم منطقه‌ای، نظریه نقش، محور مقاومت

تاریخچه مقاله
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۳/۱۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۶/۳۱

چکیده

رویداد طوفان الاقصی با دگرگونی در نظم منطقه‌ای غرب آسیا، معادلات ژئوپلیتیکی را بازآرایی کرده و عراق را با چالش بازتعریف نقش‌های امنیتی و ایدئولوژیک مواجه ساخته است. مسئله اصلی این پژوهش، تبیین چگونگی بازتعریف جایگاه عراق در نظم منطقه‌ای پساطوفان الاقصی و نحوه مدیریت تنش میان تعهدات هویتی و الزامات حاکمیتی است. هدف این پژوهش ارائه الگویی تحلیلی از رفتار سیاست خارجی بغداد در این نظم سیال است. پژوهش حاضر با روش کیفی و رویکرد توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از چارچوب نظری «بازتعریف نقش در نظم منطقه‌ای سیال» (تلفیق نظریه نقش و سازه‌انگاری) تحلیل شده است که با تحلیل داده‌های اسنادی و واکاوی روندهای امنیتی انجام شده است. سوال این است که جایگاه عراق در نظم منطقه‌ای خاورمیانه پس از طوفان الاقصی چگونه بازتعریف می‌شود؟ به نظر می رسد که عراق با خروج از دوگانگی انفعالی، الگویی رفتاری «دوگلنه و عملگرلینله» را اتخاذ کرده است؛به گونه‌ای که ضمن حفظ پیوند راهبردی با محور مقاومت و بدون گسست از آن، با اتخاذ نقش «موازنه‌گر نرم» و «میانجی دیپلماتیک»، می‌کوشد از تبدیل شدن به کانون منازعات نظامی اجتناب کرده و ثبات داخلی و حاکمیت ملی خود را صیانت کند. نتایج و یافته های پژوهش حاضر نشان می دهند که این گذار نه محصول فشار بیرونی صرف، بلکه برآیند دیالکتیک میان هویت، ساختار و عاملیت است که عراق را از «میدان منازعه» به سوی «کنشگر فعال» در بازسازی نظم منطقه‌ای سوق می‌دهد.

استناد به این مقاله: الحاجم، بلال و سید نژاد، سید باقر. (۱۴۰۵). جایگاه عراق در نظم منطقه‌ای غرب آسیا پس از طوفان الأقصی؛ بازتعریف نقش‌های ژئوپلیتیکی، امنیتی و ایدئولوژیک. پژوهش های روابط بین الملل، ۱۶(۲)، ۱۷۵-۱۹۴ doi: 10.22034/irr.2026.603765.2921

© نویسنده(گان)
ناشر: **انجمن ایرانی روابط بین الملل**

مقدمه

نظم منطقه‌ای غرب آسیا در دهه‌های اخیر همواره تحت تأثیر رقابت قدرت‌های منطقه‌ای، مداخلات بازیگران فرامنطقه‌ای و منازعات هویتی بوده است. پیش از وقوع عملیات طوفان الاقصی در اکتبر ۲۰۲۳، روند منطقه به سوی عادی‌سازی روابط میان برخی دولت‌های عربی و رژیم اسرائیل و تلاش برای به حاشیه راندن مسئله فلسطین حرکت می‌کرد. با این حال، این رویداد با احیای مرکزیت مسئله فلسطین و بازآرایی مرزهای دوستی و خصومت، نظم موجود را با اختلالی بنیادین مواجه ساخت و منطقه را به مرحله‌ای سیال و ناپایدار سوق داد. در این شرایط، جایگاه دولت‌ها دیگر صرفاً بر مبنای موازنه مادی قدرت قابل تبیین نیست، بلکه بررسی هم‌زمان فشارهای ساختاری، ادراکات هویتی و ظرفیت‌های کارگزاری آنان ضرورت می‌یابد. در این میان، عراق به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز و ساختار سیاسی چندلایه، در کانون این تحولات قرار دارد. عراق میان دو ضرورتِ حفظ پیوند با محور مقاومت و صیانت از حاکمیت ملی از طریق حفظ روابط متوازن با سایر قدرت‌ها، با نوعی دوگانگی در سیاست خارجی مواجه است. مسئله اصلی این پژوهش، تبیین چگونگی بازتعریف نقش‌های ژئوپلیتیکی، امنیتی و ایدئولوژیک عراق در نظم منطقه‌ای پساطوفان الاقصی و شناسایی عوامل مؤثر بر جهت‌گیری‌های نوین این کشور است. بنابرین سوال اصلی پژوهش حاضر این است که جایگاه عراق در نظم منطقه‌ای خاورمیانه پس از طوفان الاقصی چگونه بازتعریف می‌شود؟ به نظر می رسد جایگاه عراق در نظم پساطوفان الاقصی، از طریق یک الگوی رفتاری دوگانه و عملگرایانه بازتعریف می‌شود؛ به گونه‌ای که این کشور بدون گسست از محور مقاومت، با اتخاذ نقش موازنه‌گر نرم و میانجی دیپلماتیک، در پی مدیریت تعارض نقش‌ها و صیانت از حاکمیت ملی خویش است. هدف این پژوهش، تبیین روند بازتعریف جایگاه عراق در نظم منطقه‌ای پساطوفان الاقصی می باشد. اهمیت و ضرورت انجام پژوهش نیز از دو جنبه علمی و کاربردی قابل تبیین است. از منظر علمی، ادبیات موجود عمدتاً بر پیش‌فرض‌های دوران پیش از طوفان الاقصی استوار است و از تحلیل چرخش‌های نقشی عراق در فضای پسااصحاب غافل مانده است. از منظر کاربردی نیز، عدم واکاوی این مسئله می‌تواند منجر به کوری تحلیلی در دستگاه‌های سیاست‌گذار شده و مانع از درک صحیح الزامات موازنه دیپلماتیک عراق گردد. پژوهش حاضر با روش کیفی و رویکرد توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از چارچوب نظری «بازتعریف نقش در نظم منطقه‌ای سیال» (تلفیق نظریه نقش و سازه‌انگاری) تحلیل شده است که با تحلیل داده‌های اسنادی

و واکاوی روندهای امنیتی انجام شده است. جمع آوری داده های مورد استفاده نیز با فیش برداری از منابع داخلی و خارجی دسته اول و در اختیار بوده است.

۱. ادبیات نظری

مرور ادبیات موضوع نشان می‌دهد که مطالعات درباره عراق به سه دوره اصلی تقسیم می‌شود: مطالعات متمرکز بر دولت متمرکز پیش از ۲۰۰۳ ، مطالعات پس از سقوط صدام (۲۰۱۹ – ۲۰۰۳) که بر چالش‌های دولت‌سازی تمرکز داشتند، و مطالعات معاصر (۲۰۲۰ به بعد) که به تغییر پارادایم‌ها اشاره می‌کنند. در سطح داخلی، پژوهش‌هایی همچون مرادی (۱۳۹۸)، احمدی (۱۴۰۰) و رضوی (۱۳۹۹) به بررسی جایگاه عراق، محور مقاومت و طرح‌های اقتصادی پرداخته‌اند، اما این آثار یا از تحولات پساطوفان الاقصی غافل بوده‌اند و یا به تنهایی بر ابعاد ژئوپلیتیکی یا هویتی تمرکز کرده‌اند. در سطح بین‌المللی نیز، مطالعات هیرش (۲۰۲۱)، المرستی (۲۰۲۲) و الزیدان (۲۰۲۳) اگرچه غنای نظری دارند، اما در تحلیل هم‌زمان تأثیرات شوک‌های ساختاری بر ادراکات هویتی و تعاملات داخلی–خارجی عراق در بستر نظم نوین، دچار محدودیت هستند. بنابرین مزیت و نوآوری پژوهش حاضر در هم‌افزایی نظری و روش‌شناختی آن نهفته است. برخلاف پژوهش‌های پیشین که غالباً به تفکیک به تبیین ساختاری، هویتی یا کنش‌گرانه پرداخته‌اند، این پژوهش با ارائه یک چارچوب تلفیقی تحت عنوان «بازتعریف نقش در نظم منطقه‌ای سیال»، نظریه نقش، نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای و سازه‌انگاری را در الگوی سه‌وجهی ساختار، هویت و کارگزار پیوند می‌دهد. این رویکرد، امکان عبور از دوگانگی‌های متداول میان واقع‌گرایی و سازه‌انگاری را فراهم آورده و با بهره‌گیری از تحلیل فرآیند، زنجیره علت و معلولی میان شوک ساختاری (طوفان الاقصی) و بازآرایی ادراکات امنیتی و رفتاری عراق را تبیین می‌کند.

۲. چارچوب نظری: مدل تلفیقی بازتعریف نقش در نظم منطقه‌ای سیال

تحلیل علمی جهت‌گیری‌ها و الگوهای رفتاری دولت‌ها در دوره‌های گذار و در پی وقوع تکانه‌های راهبردی، نیازمند اتخاذ رهیافتی جامع، چندسطحی و تلفیقی است که توانایی پیوند دادن متغیرهای مادی و معنایی را در کنار یکدیگر دارا باشد. پیچیدگی موقعیت ژئوپلیتیکی، بافت اجتماعی ناهمگون و ساختار حکمرانی چندلایه در عراق، امکان تبیین کنشگری منطقه‌ای این کشور پس از رخداد طوفان الاقصی را با اتکا به نظریه‌های تک‌متغیره یا رویکردهای تقلیل‌گرایانه ناممکن می‌سازد. از این رو، پژوهش حاضر برای دستیابی به تبیینی بسنده و روش‌مند، از مدل مفهومی پیونددهنده تحت عنوان «بازتعریف نقش در

نظم منطقه‌ای سیال» بهره می‌گیرد. این چارچوب نظری بر هم‌افزایی و هم‌پوشانی سه رهیافت اصلی یعنی «نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای»، «نظریه نقش در سیاست خارجی» و «سازه‌انگاری سیستمی» در قالب یک مدل سه‌وجهی مبتنی بر ساختار، هویت و کارگزار استوار است. نخستین ضلع این چارچوب نظری، «نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای» است که بستر ساختاری و توزیع مادی امنیت و تهدید را صورتبندی می‌کند. بر پایه مفروضات بنیادین این رهیافت، پدیده‌های امنیتی ماهیتا جغرافیامحور و رابطه‌ای هستند؛ بدین معنا که پیوندهای امنیتی دولت‌های هم‌جوار چنان درهم‌تنیده است که امنیت ملی هیچ‌یک از آنان را نمی‌توان مجزا از سایرین مورد ارزیابی قرار داد. پویایی‌های درونی این مجموعه‌ها بر اساس الگوهای متقاطع دوستی و دشمنی شکل می‌گیرد (Gjørv, 2005: 269-274).

در این بستر، جغرافیای سیاسی عراق در کانون تلاقی دو خرده‌مجموعه امنیتی بسیار اثرگذار خلیج فارس و شامات قرار گرفته است. وقوع تکانه ساختاری طوفان الاقصی نظم مستقر پیشین را که بر پایه پروژه‌های عادی‌سازی تدریجی روابط و حاشیه‌رانی مسئله فلسطین استوار بود، برهم زد و با بازآرایی مرزهای دوستی و خصومت، محیط پیرامونی عراق را وارد فضایی سیال ساخت. این تحول ساختاری، محاسبات توزیع قدرت را بر دستگاه سیاست خارجی عراق تحمیل کرد(Esmaeilli & Dehghani Feroz Abady 2020 : 164 ,). دومین ضلع چارچوب، «نظریه نقش در سیاست خارجی» است که وظیفه برقراری پیوند میان متغیرهای سطح ساختار بین‌المللی و سطح کارگزاری داخلی را بر عهده دارد. در این چارچوب تحلیلی، دو مفهوم بنیادین «تصور از خودِ نقش» و «انتظارات نقش» در تعامل دائم با یکدیگر قرار دارند. تصور از خودِ نقش برآمده از ادراک نخبگان تصمیم‌گیر، رسالت تاریخی، ارزش‌های اجتماعی و باورهای ملی دولت از جایگاه خویش در نظام بین‌الملل است. در نقطه مقابل، انتظارات نقش بازتاب‌دهنده مطالبات، فشارها و تکالیفی است که از سوی سایر بازیگران منطقه‌ای، ساختار ائتلاف‌ها و قدرت‌های فرامنطقه‌ای متوجه کشور می‌شود. شکاف میان این دو ساحت در دوران پساطوفان الاقصی، موجب بروز پدیده «تعارض نقش» در سیاست خارجی عراق شده است؛ تعارضی عمیق میان پایبندی به تعهدات آرمانی و ائتلافی در پیوند با محور مقاومت از یک سو، و ضرورت‌های صیانت از حاکمیت ملی، حفظ روابط راهبردی با غرب و توسعه مناسبات اقتصادی با دولت‌های عربی از سوی دیگر. کارگزاران سیاست خارجی برای خروج از این تنگنا، به «بازتعریف نقش» دست زده‌اند؛ فرایندی که بر پایه الگوهای سازگاری رفتاری، کنشگری تفکیک‌شده و اتخاذ نقش‌های ترکیبی نظیر موازنه‌گر نرم و میانجی دیپلماتیک محقق می‌شود (Holsti , 1970 : 233). سومین ضلع مدل، «سازه‌انگاری سیستمی» است که به تبیین

خاستگاه‌های بین‌الاذهانی، هنجاری و گفتمانی شکل‌دهنده به منافع ملی می‌پردازد. بر اساس مبانی سازه‌انگاری، ساختارهای بین‌المللی صرفا از ابعاد مادی تشکیل نشده‌اند، بلکه بر بسترهای اجتماعی و هنجاری تکیه دارند؛ بنابراین، منافع ملی دولت‌ها اموری از پیش‌داده‌شده و ثابت نیستند، بلکه در فرایند تعاملات اجتماعی و تحت تأثیر هویت‌ها و گفتمان‌های مسلط صورت‌بندی می‌شوند. در بستر سیاسی عراق، گفتمان مقاومت و هنجارهای برخاسته از همبستگی اسلامی و عربی در حمایت از آرمان فلسطین، ساحت معنایی و مشروعیت‌بخش سیاست خارجی را تشکیل می‌دهند. این مؤلفه‌های هویتی با فعال‌سازی ظرفیت بازیگران غیردولتی و ایجاد فشارهای اجتماعی، مانع از الحاق کامل عراق به پروژه‌های تحمیلی غرب و سازش با رژیم صهیونیستی شده و رفتار دیپلماتیک دولت را در راستای همسویی هنجاری با جهان اسلام جهت‌دهی می‌کنند (Alexander ,1999 : 98).

بنابرین بایستی گفت که عملیاتی‌سازی این چارچوب نظری در قالب «مدل سه‌وجهی ساختار، هویت و کارگزار» امکان تبیین چندبعدی رفتار خارجی عراق را فراهم می‌آورد. در این مدل، تکانه ساختاری ناشی از طوفان الاقصی به عنوان محرک پیرامونی (متغیر ساختاری)، وارد فضای بین‌الاذهانی و نظام معنایی عراق شده و از مجرای گفتمان مقاومت و هویت‌های اجتماعی (متغیر هنجاری) بازتفسیر می‌گردد. لذا کارگزاران رسمی و تصمیم‌گیرندگان امنیتی بغداد با ارزیابی مقدورات مادی و محذورات بین‌المللی، دست به بازتعریف راهبردی نقش‌های ژئوپلیتیکی، امنیتی و ایدئولوژیک خود می‌زنند. حاصل این سازوکار تلفیقی، شکل‌گیری الگوی رفتاری دوگانه و عملگرایانه‌ای است که از طریق تفکیک کارکردی میان ساحت رسمی–دیپلماتیک و ساحت اجتماعی–هنجاری، مدیریت تعارض نقش‌ها، مهار سرریز منازعات و صیانت از حاکمیت ملی عراق را در نظمی سیال محقق می‌سازد.

۳. ساختار نظم منطقه‌ای غرب آسیا و جایگاه عراق پیش از طوفان الاقصی

تحلیل دگرگونی‌های برآمده از رخدادهای پاییز ۲۰۲۳ بدون تبیین خطوط راهنمای حاکم بر نظم پیشین و جایگاه ساختاری عراق در آن امکان‌پذیر نیست. پهنه غرب آسیا در آستانه اکتبر ۲۰۲۳ ، فضایی آکنده از ائتلاف‌سازی‌های ناهمگون، طرح‌های عادی‌سازی روابط و تلاش برای بازتعریف کدهای امنیتی را تجربه می‌کرد. در این بستر، عراق به واسطه مختصات ژئوپلیتیکی، هویت چندلایه و ساختار سیاسی پسا ۲۰۰۳ ، در کانون اصطکاک منافع بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی قرار داشت و می‌کوشید با تنظیم رفتارهای انطباقی، بقا و تعادل راهبردی خود را حفظ نماید.

۱ – ۳. ویژگی‌های ساختاری و قطب‌بندی‌های امنیتی غرب آسیا در آستانه اکتبر ۲۰۲۳

نظم منطقه‌ای غرب آسیا در سال‌های منتهی به رخداد طوفان الاقصی بر بستری از موازنه قوای چندقطبی، سیال و به شدت رقابتی میان قدرت‌های اصلی شامل ایران، عربستان، ترکیه، رژیم صهیونیستی و مصر استوار بود. از یک سو ایران با تحکیم پیوندها در امتداد محور مقاومت، شبکه بازدارندگی نامتقارن خود را تثبیت می‌کرد؛ در سوی مقابل عربستان با اولویت‌بخشی به توسعه اقتصادی در پی مدیریت تنش‌های فرسایشی بود و ترکیه نیز با تکیه بر دیپلماسی تجاری و نظامی سودای تبدیل شدن به قطب ترانزیتی منطقه را دنبال می‌نمود(Mosalah nezhad , 2020 : 35). نقطه عطف دگرگونی در این هندسه ارتباطی، شکل‌گیری پیمان‌های ابراهیم در واپسین ماه‌های سال ۲۰۲۰ بود. این فرایند سازش که بر منطق صلح در برابر صلح استوار گردید، فرمول تاریخی زمین در برابر صلح را کنار نهاد و راهبرد حاشیه‌رانی سیستماتیک مسئله فلسطین را در صدر اولویت‌های امنیتی قرار داد . هدف این الگو، ادغام ساختاری تل‌آویو در ترتیبات منطقه‌ای از طریق کریدورهای اقتصادی، شبکه‌های پدافندی مشترک و ترتیبات امنیتی نوین بود. این جهت‌گیری اگرچه توهمی از ثبات پایدار را در سطح محاسبات دیپلماتیک القا می‌کرد، اما به دلیل نادیده گرفتن ریشه‌های سرزمینی و هویتی بحران، ساختار منطقه را در وضعیتی شکننده و نفوذپذیر قرار داده بود که هر آن استعداد انفجار و بازگشت تعارضات بنیادین را در خود داشت (Adami 2025 : 197).

۲ – ۳. موقعیت ژئوپلیتیکی، شکنندگی حاکمیتی و موازنه قوا در عراق

عراق به دلیل استقرار در قلب جغرافیایی خاورمیانه و پیوند هم‌زمان با خرده‌مجموعه‌های امنیتی خلیج فارس، شامات و آناتولی، نقشی حائل و واسطه‌ای داشته است. این پهنه جغرافیایی از یک سو با دارا بودن ذخایر سرشار هیدروکربوری، متغیری کلیدی در امنیت انرژی به شمار می‌رفت و از سوی دیگر، تنگنای دسترسی به آب‌های آزاد و مرزهای طولانی و نفوذپذیر، آن را به پاشنه آشیلی در برابر تهدیدات پیرامونی بدل می‌ساخت.در ساحت داخلی، نظام سیاسی پسا ۲۰۰۳ مبتنی بر سهمیه‌بندی قومی و مذهبی (محاصصه)، به پراکندگی کانون‌های اعمال قدرت و فرسایش اقتدار انحصاری دولت مرکزی انجامید. این چندپارگی نهادی بستری فراهم ساخت تا کنشگران غیردولتی با برخورداری از شبکه‌های محلی و توانمندی‌های تسلیحاتی، نفوذی هم‌پای نهادهای حاکمیتی بیابند. تلاقی این نارسایی‌ها با رقابت‌های بین‌المللی سبب شد تا عراق به عرصه موازنه تهدید میان آمریکا و بازیگران منطقه‌ای بدل شود؛ وضعیتی

که طی آن، واشنگتن با اهرم‌های مالی و نظامی درصدد تحدید نفوذ رقبای خود برمی‌آمد و در سوی مقابل جریان‌های منطقه‌ای با تقویت نیروهای هم‌پیمان مانع از سلطه انحصاری غرب بر سازوکارهای حاکمیتی بغداد می‌شدند(Hashemi & Other,s , 2016 :63).

۳ – ۳. تلاقی گفتمان مقاومت با الزامات نهادی و امنیتی حشدالشعبی

پیوندهای هویتی جامعه و گروه‌های سیاسی عراق با گفتمان مقاومت، ریشه در اشتراکات مذهبی، تجارب تاریخی مبارزه با تروریسم تکفیری و جهت‌گیری‌های استکبارستیزانه دارد. این قرابت معنایی مانع از آن شد که عراق در مدار پروژه‌های سازش‌پذیری منطقه‌ای نظیر پیمان‌های ابراهیم قرار گیرد، تا جایی که پارلمان عراق با تصویب قانون جرم‌انگاری عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی، تعهد هنجاری خود را به آرمان فلسطین به عنوان بخشی تفکیک‌ناپذیر از هویت ملی و اسلامی آشکار ساخت.در کانون این ساختار هنجاری و دفاعی، سازمان حشدالشعبی قرار دارد که پس از فتوای تاریخی جهاد کفایی شکل گرفت و با تصویب قانون ادغام در سال ۲۰۱۶ ، رسما در سلسله‌مراتب نیروهای مسلح ملی جای گرفت. حشدالشعبی با دارا بودن دکترین رزم نامتقارن، نه تنها به عنوان ستون فقرات بازدارندگی در برابر خطرات تروریستی و تهدیدات مرزی ایفای نقش نمود، بلکه به نماد هم‌پوشانی نهادی با محور مقاومت بدل گشت (Harith , 2024 : 70).

۴ – ۳. اولویت‌های بازسازی پسامنازعه، ژئواکونومی و دیپلماسی بی‌طرفی فعال

خروج از ویرانی‌های ناشی از اشغالگری داعش و لزوم استقرار ثبات، نخبگان سیاسی عراق را پس از سال ۲۰۱۷ به بازتعریف اولویت‌های ملی حول محور بازسازی، اصلاح زیرساخت‌های انرژی و رونق معیشت عمومی رهنمون ساخت. دستگاه تصمیم‌گیری بغداد با درک خطرات ناشی از اقتصاد تک‌محصولی و رانتی، کوشید تا از موقعیت ژئوپلیتیکی خود به مثابه فرصتی برای اتصال اقتصادی بهره گیرد. کلان‌پروژه‌هایی همچون توسعه بندر بزرگ فاو و ترسیم کریدور چندوجهی جاده توسعه تا مرزهای ترکیه، تلاشی در راستای بازتعریف هویت کارکردی کشور از یک کانون اصطکاک به قطب ترانزیتی و مبادلاتی میان خلیج فارس و اروپا به شمار می‌رفت.در حوزه سیاست خارجی، این نیازمندی‌های توسعه‌ای در قالب دکترین موازنه مثبت و بی‌طرفی فعال عملیاتی شد. دیپلماسی عراق با اجتناب از جانبداری در منازعات نیابتی و اتخاذ رویکرد میانجی‌گرانه، کوشید تا از طریق میزبانی از نشست‌های

منطقه‌ای بغداد و تسهیل ادوار گفتگوهای امنیتی میان تهران و ریاض، محیط پیرامونی را آرام سازد (Omar & abas , 2025 : 111).

۵ – ۳. تعارض‌های نقشی پنهان و الگوهای اولیه سازگاری دیپلماتیک

هم‌نشینی تکالیف ناهمگون در ساختار روابط خارجی عراق، تعارض‌های نقشی پنهانی را ایجاد کرده بود. از یک طرف، معاهدات امنیتی با ایالات متحده و وابستگی کانال‌های ارزی به نهادهای پولی بین‌المللی، انتظاراتی مبتنی بر ایفای نقش یک شریک محافظه‌کار و همراه با سازوکارهای تحریمی را شکل می‌داد؛ از طرف دیگر، پیوستگی‌های سرزمینی، مبادلات انرژی و همبستگی‌های هویتی با جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت، الزاماتی ناظر بر هم‌پیمانی استراتژیک و ضد هژمونیک را به همراه داشت. این رویکرد انطباقی اگرچه توانست در کوتاه‌مدت آرامشی شکننده پدید آورد و از بروز درگیری مستقیم در قلمرو داخلی جلوگیری نماید، اما به دلیل عدم تثبیت یک ساختار اجماع‌ساز فراگیر در داخل و فشارهای برون‌زا، وضعیتی تعلیقی داشت که با وقوع هرگونه تکانه راهبردی در سطح منطقه، نیازمند بازبینی و بازتعریف بنیادین بود(Forwzan & Alleshahi , 2019 : 94).

۴. تحولات پساطوفان‌الاقصی و بازتعریف نقش عراق در نظم منطقه‌ای سیال

رخدادهای پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳ و آغاز عملیات طوفان‌الاقصی، نظم امنیتی و ترتیبات سیاسی غرب آسیا را با تکانه‌ای ساختارشکن مواجه ساخت و پیش‌فرض‌های حاکم بر پروژه‌های همگرایی پیشین را دگرگون کرد. موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه عراق، درهم‌تنیدگی نهادهای امنیتی داخلی با محور مقاومت، و وابستگی‌های مالی و استراتژیک به سازوکارهای بین‌المللی، این کشور را با آزمونی تاریخی در بازتعریف نقش منطقه‌ای خود روبه‌رو ساخت. نخبگان حاکم در بغداد ناگزیر شدند تا در میانه تقابل آشکار قدرت‌های بزرگ و تشدید گسل‌های هویتی، الگوهای سنتی دیپلماسی را مورد بازبینی قرار دهند و میان الزامات بقای دولت و هنجارهای برخاسته از جامعه و گفتمان مقاومت تعادلی نوین برقرار سازند (Asad Khallil , 2025 : 20).

۱ – ۴. دگرگونی موازنه تهدید و گسل‌های نوین امنیتی

الف– تشدید تقابل محور مقاومت با رژیم صهیونیستی و مداخله‌گرایی فرامنطقه‌ای

عملیات طوفان‌الاقصی نقطه پایانی بر دکترین‌های بازدارندگی سنتی و نبردهای محدود مرزی در منطقه بود و الگوی منازعه را به یک جنگ ترکیبی، نامتقارن و همه‌جانبه ارتقا داد (Jinan , 2023 : 91) رژیم

صهیونیستی با گسترش دامنه عملیات نظامی خود و اتخاذ رویکرد خشونت ساختاری نامحدود، تلاش کرد تا موازنه وحشت را احیا کند، اما این کنشگری با پاسخ یکپارچه و چندلایه ارکان محور مقاومت در جبهه‌های متعدد مواجه گردید. این دگرگونی میدانی نشان داد که خطوط درگیری دیگر به جغرافیای اراضی اشغالی محدود نبوده و توانایی درهم‌شکستن معادلات پیشین را دارد.حضور و مداخله‌گرایی مستقیم ایالات متحده آمریکا در حمایت تسلیحاتی، مالی و اطلاعاتی از تل‌آویو، معادلات امنیتی را بیش از پیش نظامی و قطبی ساخت. واشنگتن با ارسال ناوگان‌های جنگی به دریای مدیترانه و خلیج فارس و انجام حملات هوایی علیه مواضع گروه‌های مقاومت در عراق و سوریه، کوشید تا از فروپاشی بازدارندگی متحد خود جلوگیری کند. این اقدام نه‌تنها تنش‌ها را مهار نکرد، بلکه پایگاه‌های نظامی آمریکا از جمله عین‌الاسد و حریر در عراق را در معرض آتش مداوم و هدفمند قرار داد و بستر درگیری مستقیم را تشدید نمود(Renad , 2020 : 14).

ب- دگرگونی ادراک تهدید دولت‌های منطقه‌ای و بازتنظیم اولویت‌ها

وقوع طوفان‌الاقصی و پیامدهای پس از آن، دستگاه محاسباتی و ادراک تهدید دولت‌های حاشیه خلیج فارس و بازیگران پیرامونی را دستخوش بازنگری اساسی نمود. پیش از این رویداد، تمرکز اصلی پایتخت‌های عربی بر مهار نفوذ منطقه‌ای ایران و حرکت به سوی پروژه‌های تنش‌زدایی و عادی‌سازی اقتصادی با تل‌آویو قرار داشت، اما ابعاد این رخداد نشان داد که نادیده گرفتن بحران‌های سرزمینی و هویتی می‌تواند تمامی چشم‌اندازهای توسعه‌محور را در معرض فروپاشی قرار دهد. دولت‌هایی نظیر عربستان سعودی و امارات متحده عربی دریافتند که ادامه روند ادغام امنیتی با رژیم صهیونیستی در شرایط تداوم جنایات جنگی در غزه، ریسک‌های امنیتی و سیاسی غیرقابل کنترلی را به دنبال دارد.این چرخش ادراکی فرصتی حیاتی در اختیار سیاست خارجی عراق قرار داد. عراق توانست از فشارهای ناشی از انتخاب میان محورهای متخاصم رهایی یافته و موقعیت خود را به عنوان واسطه‌ای برای انتقال پیام و تثبیت الگوهای همزیستی مسالمت‌آمیز تقویت نماید(Madiha , 2026 : 160).

ج- سرریز بحران، پیوستگی جبهه‌ها و دکترین وحدت میادین

یکی از کلیدی‌ترین شاخص‌های امنیتی پساطوفان‌الاقصی، تحقق عینی و کارکردی دکترین وحدت میادین در سطح جغرافیای غرب آسیا بود. این دکترین نشان داد که ساختار امنیتی منطقه به بالاترین درجه از پیوستگی و اثرپذیری متقابل رسیده است؛ به نحوی که هرگونه تنش در نوار غزه بی‌درنگ

پاسخی هماهنگ در جنوب لبنان، آبراهه بین‌المللی باب‌المندب، بلندی‌های جولان و صحنه عراق و سوریه را به همراه داشت.عملیات دریایی انصارالله یمن در دریای سرخ و توقیف یا هدف قرار دادن کشتی‌های مرتبط با رژیم صهیونیستی، معادله تجارت بین‌الملل را به بحران فلسطین گره زد و نشان داد که بازیگران غیردولتی توانایی اختلال در شریان‌های ژئواکونومیک جهانی را دارند. هم‌زمان، گشوده شدن جبهه شمالی توسط حزب‌الله لبنان و حملات پهپادی و موشکی مقاومت اسلامی عراق به مواضع راهبردی در بندر ایلات و بلندی‌های جولان، رژیم صهیونیستی را در یک جنگ فرسایشی چندجانبه گرفتار ساخت. این وضعیت اگرچه توان چانه‌زنی و بازدارندگی منطقه‌ای کشور را در برابر پروژه‌های سلطه‌طلبانه ارتقا داد، اما هم‌زمان حاکمیت ملی را در معرض پاسخ‌های تلافی‌جویانه هوایی و فشارهای فزاینده بین‌المللی قرار داد(Omar & Abas , 2025 : 120-130).

د – بازآرایی الگوهای دوستی و دشمنی در چارچوب نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای

بر پایه مفاهیم نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای بوزان و ویور، الگوهای دوستی و دشمنی متغیرهایی پویا هستند که بر اساس تغییر کانون‌های تهدید دگرگون می‌شوند. پس از اکتبر ۲۰۲۳ ، خط‌کشی‌های سنتی که بر پایه شکاف مذهبی یا تقابل عربی–ایرانی ترسیم شده بود، رنگ باخت و جای خود را به هم‌پیمانی‌های شناور و موضوع‌محور حول محور موضع‌گیری در برابر رژیم صهیونیستی داد. این جابه‌جایی پارادایمی سبب شد تا گسل‌های امنیتی خفته بار دیگر فعال شوند و دولت‌هایی که پیشتر در مسیر ادغام امنیتی قرار داشتند، ناگزیر به تجدیدنظر در اتحادهای پنهان خود گردند. تعمیق همکاری‌های امنیتی میان اضلاع محور مقاومت از تهران تا بیروت، صنعا و بغداد، در برابر ائتلاف متزلزل حامیان غربی تل‌آویو، آرایش امنیتی منطقه را به سوی دوقطبی هنجاری مبتنی بر عدالت‌خواهی در برابر هژمونی‌طلبی سوق داد. ین بازآرایی گسترده، محیط استراتژیک عراق را از حالت انفعال خارج ساخت و کارآمدی راهبرد بی‌طرفی صلب را باطل کرد. عراق ناچار شد برای صیانت از منافع ملی، مفهوم موازنه را بازتعریف نماید و به جای ایستادن در نقطه صفر بی‌طرفی، به موازنه فعال روی آورد تا بتواند پیوندهای امنیتی خود با محور مقاومت را با منافع اقتصادی ناشی از همکاری با سایر بلوک‌ها تلفیق کند (Ibno , 2024 : 188).

۲ – ۴. احیای مرکزیت مسئله فلسطین و پیامدهای آن بر ائتلاف‌های منطقه‌ای

الف – توقف طرح‌های عادی‌سازی روابط و صیانت هنجاری عراق

عملیات طوفان‌الاقصی ضربه‌ای مهلک بر پروژه صلح ابراهیم وارد ساخت؛ پروژه‌ای که تلاش داشت با نادیده گرفتن حقوق تاریخی ملت فلسطین و تکیه بر منافع کوتاه‌مدت تجاری، ترتیبات امنیتی غرب آسیا را بازسازی کند. عمق جنایات ارتکابی در غزه موجی از خشم عمومی را در سراسر جهان اسلام پدید آورد، به طوری که هرگونه گام نهادن در مسیر عادی‌سازی به مثابه خطای راهبردی و تهدیدی مستقیم علیه مشروعیت داخلی حاکمان عرب تلقی شد. در این اتمسفر هنجاری، جایگاه عراق از موقعیتی استثنایی و ممتاز برخوردار بود؛ چرا که پارلمان این کشور در سال ۲۰۲۲ با تصویب قانون جرم‌انگاری عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی، موضع رسمی و غیرقابل بازگشت خود را تثبیت کرده بود. این پیش‌دستی قانونی مانع از آن شد که عراق در هیچ مقطعی تحت تاثیر فشارهای بین‌المللی برای پیوستن به این پیمان‌ها قرار گیرد (Harnish , 2010 : 34) .

ب– همگرایی‌های تاکتیکی در جهان عرب و اسلام

تداوم بحران انسانی در باریکه غزه، دولت‌های جهان عرب و اسلام را ناگزیر ساخت تا پس از سال‌ها واگرایی و رقابت، در قالب نشست‌های اضطراری سازمان همکاری اسلامی و اتحادیه عرب گرد هم آیند. اگرچه این سازوکارهای دیپلماتیک به دلیل محافظه‌کاری برخی رژیم‌های عربی نتوانستند تصمیمات بازدارنده‌ای همچون تحریم نفتی یا قطع کامل خطوط تجاری با تل‌آویو را اتخاذ کنند، اما صدور بیانیه‌های مشترک شدیداللحن، اجماع بین‌المللی رژیم صهیونیستی را شکست. این همگرایی‌های تاکتیکی فضایی پدید آورد که طی آن گفتمان ضد اشغالگری توانست بر رویکردهای سازش‌کارانه پیشین غلبه یابد. هیئت نمایندگی عراق با تاکید بر ضرورت ارسال کمک‌های فوری بشردوستانه، پیگیری شکایت حقوقی در دیوان بین‌المللی کیفری و انسداد راه‌های تنفس اقتصادی تل‌آویو، تلاش کرد تا مواضع صلب و محافظه‌کارانه اتحادیه عرب را به سوی تصمیمات عملیاتی‌تر هدایت نماید و میان بلوک‌های مختلف پل ارتباطی بزند(Michael , 2024 : 12).

ج – پیامدهای بحران بر مناسبات قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

رخدادهای پس از اکتبر ۲۰۲۳ روابط میان قدرت‌های منطقه‌ای را وارد مرحله نوینی ساخت؛ به گونه‌ای که توافق تنش‌زدایی تهران و ریاض با میانجی‌گری پکن با موفقیت از این آزمون دشوار عبور کرد.

علی‌رغم فشارهای بیرونی، کانال‌های ارتباطی میان دو پایتخت حفظ شد و از تبدیل جنگ غزه به یک نزاع نیابتی دوجانبه در منطقه خلیج فارس جلوگیری به عمل آمد که این امر نشان‌دهنده بلوغ راهبردی طرفین بود.در سطح بازیگران فرامنطقه‌ای، ناکامی آمریکا در مدیریت یک‌جانبه بحران، فضایی مناسب برای مانور بیشتر چین و روسیه فراهم کرد. پکن و مسکو با اتخاذ مواضع انتقادی علیه وتوهای مکرر واشنگتن در شورای امنیت و حمایت از حقوق فلسطینیان، اعتبار دیپلماتیک خود را در جنوب جهانی افزایش دادند. هم‌زمان، تنش‌های لفظی و اقتصادی میان ترکیه و رژیم صهیونیستی موجب گسست در روابط طرفین و بازتعریف اولویت‌های آنکارا در شامات گردید (Simon , 2024 : 954). بنابرین بایستی گفت که بازآرایی این مناسبات به سود سیاست خارجی عراق تمام شد؛ زیرا کاهش تنش‌های منطقه‌ای و حضور سازنده قدرت‌های شرقی به بغداد اجازه داد تا از سیاست وابستگی تک‌منبعی به غرب فاصله بگیرد. عراق توانست در سایه آرامش نسبی در روابط همسایگان، قراردادهای توسعه‌ای مشترک را پیگیری کرده و از تلاطم‌های ژئوپلیتیکی به عنوان فرصتی برای متنوع‌سازی شرکای بین‌المللی خود بهره‌برداری کند.

۳ – ۴. الگوی رفتاری دوگانه عراق در تعامل با کانون‌های سه‌گانه قدرت

الف. تعامل با محور مقاومت

روابط عراق با محور مقاومت بر بستری از اشتراکات عقیدتی، تجارب مشترک ناشی از مبارزه با داعش و پیوندهای راهبردی با جمهوری اسلامی ایران بنا نهاده شده است. پس از آغاز بحران طوفان‌الاقصی، این پیوندها الزاماتی هنجاری و عملیاتی را پیش روی نظام سیاسی عراق قرار داد که شامل حمایت معنوی، تبادل اطلاعاتی و هم‌پوشانی لجستیکی با نیروهای حاضر در میدان بود. (John , 2023 : 112) . گروه‌های مقاومت عراقی با پذیرش داوطلبانه این رسالت، وارد عملیات مستقیم علیه پایگاه‌های اشغالگران آمریکایی و اهدافی در عمق اراضی اشغالی شدند. این کنشگری با حمایت معنوی گسترده بدنه مردمی همراه بود، اما هم‌زمان دولت مستقر در بغداد تلاش می‌کرد تا این اقدامات به صورت عملیات رسمی نیروهای مسلح کشور قلمداد نشود تا مانع از اعمال تحریم‌های بین‌المللی و تلافی‌جویی‌های هوایی فراگیر گردد. دولت عراق ضمن تاکید بر حق مشروع مقاومت در برابر اشغالگری و پیگیری مواضع هماهنگ در مجامع دیپلماتیک، از دخالت مستقیم ارتش در درگیری‌ها اجتناب ورزید تا خطوط

ارتباطی با جامعه بین‌المللی مسدود نگردد و زیرساخت‌های اقتصادی آسیب نبیند(Renad , 2020 : 14).

ب. تعامل با ایالات متحده آمریکا

مناسبات بغداد با واشنگتن پس از رخدادهای اکتبر ۲۰۲۳ به پیچیده‌ترین نقطه خود رسید. حضور نیروهای نظامی آمریکایی در پایگاه‌های عین‌الاسد و حریر، به همراه نقش کلیدی بانک فدرال رزرو در نگهداری درآمدهای نفتی عراق و سازوکار توافق چارچوب راهبردی ۲۰۰۸ ، وابستگی متقابل و نامتقارنی را ایجاد کرده بود که تصمیم‌گیری را برای دولت عراق به شدت دشوار می‌ساخت.حملات هوایی پنتاگون به مقرهای حشدالشعبی و شهادت فرماندهان نظامی، خشم ملی را برانگیخت و پارلمان را به تصویب قطعنامه‌هایی برای خروج نیروهای خارجی ترغیب کرد. دولت السودانی برای مدیریت این بحران، مسیر مذاکرات فنی را در چارچوب کمیته عالی نظامی مشترک در پیش گرفت تا خروج نیروهای ائتلاف را از طریق برنامه‌ریزی زمان‌بندی‌شده و دیپلماتیک محقق سازد و مانع از قطع ناگهانی روابط گردد (Experts , 2025 : 38).

ج . تعامل با کشورهای حوزه خلیج فارس

کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس ضلع سوم معادلات سیاست خارجی عراق را تشکیل می‌دهند که در سال‌های اخیر به کانون اصلی جذب سرمایه‌گذاری‌های ژئواکونومیک برای بازسازی پساداعش تبدیل شده‌اند. حفظ امنیت مسیرهای آبی در خلیج فارس، تامین مالی پروژه‌های پالایشگاهی در بصره و تکمیل راه‌آهن و بنادر ترانزیتی، نیازمند صیانت مستمر از روابط با ریاض، ابوظبی و دوحه بود.بحران پساطوفان‌الاقصی این نگرانی را ایجاد کرد که آتش جنگ به آب‌های خلیج فارس و تأسیسات نفتی سرایت کند و سرمایه‌گذاری‌های منطقه‌ای را متوقف سازد. عراق با بهره‌گیری از روابط نزدیک خود با تهران، تضمین‌های لازم را برای حفظ امنیت کشتیرانی و تاسیسات انرژی در خلیج فارس فراهم کرد و در ازای آن، تعهدات مالی و تجاری کشورهای خلیج فارس را در پروژه‌های زیربنایی داخلی تثبیت نمود تا چرخ توسعه کشور از حرکت باز نایستد(Alkabi , 2024 : 178).

د . تحلیل نظری تعارض نقش مقاومتی در برابر نقش موازنه‌گر

عراق پس از طوفان‌الاقصی در موقعیت حاد تعارض نقشی قرار گرفت. ساختار معنایی، قانون اساسی و هویت تاریخی، انتظاراتی را در قالب ایفاگر نقش حامی مقاومت بر دستگاه دیپلماسی تحمیل می‌کرد،

در حالی که ساختار مادی، الزامات بین‌المللی و نیاز به امنیت ارزی، خواهان ایفای نقش دولت موازنه‌گر، باثبات و همراه با ترتیبات غربی بود. این دوگانگی سبب شد تا کنش‌های خارجی عراق با تناقضات ظاهری همراه شود؛ جایی که از یک سو اقدامات نیروهای مقاومت مورد تایید ضمنی هنجاری قرار می‌گرفت و از سوی دیگر حملات نظامی به پایگاه‌های میزبان محکوم می‌شد. دستگاه تصمیم‌گیری با انعطاف‌پذیری و بازتعریف هم‌زمان منافع، تلاش کرد تا با تفکیک حوزه‌های کنشگری، هم‌زمان هم مشروعیت هویتی خود را در اردوگاه مقاومت حفظ کند و هم کارکرد بین‌المللی خود را به عنوان واسطه صلح و ثبات در منطقه به اثبات برساند(Allani , 2025 : 145).

۴ – ۴. تاثیر گفتمان مقاومت و بازیگران فروملی بر بازتعریف منافع ملی

الف. نقش حشدالشعبی و گروه‌های مقاومت در تحمیل انتظارات نقشی

سازمان حشدالشعبی به عنوان نهاد قانونی و نظامی برخاسته از بطن جامعه، در کنار گروه‌های مقاومت، نقش برجسته‌ای در بازتعریف تعهدات امنیتی عراق پس از طوفان‌الاقصی ایفا کردند. این بازیگران فروملی با داشتن استقلال عمل نسبی و ارتباط ارگانیک با بدنه اجتماعی، اجازه ندادند که محاسبات محافظه‌کارانه دیپلماتیک مانع از واکنش عملیاتی به بحران غزه شود. این اقدامات موجب شد که اولویت اخراج نیروهای خارجی از سطح یک شعار سیاسی به دستورکار اصلی مذاکرات حاکمیتی با ائتلاف بین‌المللی تبدیل شود و جهت‌گیری‌های دفاعی کشور در راستای خودکفایی امنیتی شتاب گیرد. این کنشگری سبب شد تا تعریف سنتی از منافع ملی که بر حفظ وضع موجود استوار بود، به نفع رویکردی هنجارمحور و بازدارنده تغییر یابد و عراق به عنوان ستون مقاومت در غرب آسیا بازشناسی شود(Allbarei , 2024 : 189).

ب. بازتولید گفتمان مقاومت در بیانیه‌ها و مواضع رسمی

تاثیرپذیری بدنه حاکمیت از جمله ائتلاف اداره دولت و چارچوب هماهنگی شیعی از تحولات میدانی، به بازتولید آشکار گفتمان مقاومت در ادبیات رسمی دیپلماسی انجامید. بیانیه‌های وزارت امور خارجه و سخنرانی‌های نخست‌وزیر در مجامع بین‌المللی با اتخاذ لحنی صریح، جنایات رژیم صهیونیستی را محکوم ساخته و بر حق مسلم مقاومت در برابر اشغالگری پای فشردند.این هم‌پوشانی کلامی میان دولت و بازیگران مقاومت نشان داد که گفتمان مقاومت از حاشیه به متن سیاست‌گذاری کلان کشور منتقل شده است. ادبیات رسمی دیگر نمی‌توانست از کنار تحولات فلسطین با عبارات خنثی عبور کند، بلکه

ناگزیر بود اصطلاحات و مفاهیم ضد هژمونیک را در چارچوب مکاتبات دیپلماتیک و روابط دوجانبه با دولت‌های غربی به کار گیرد(Allani 2025 : 147).

ج. مواضع مرجعیت عالی نجف اشرف و مشروعیت‌بخشی هویتی

مرجعیت عالی دینی در نجف اشرف با صدور بیانیه‌ها و مواضع قاطع در محکومیت جنایات غزه و فراخوان برای حمایت از مظلومان، به عنوان بالاترین منبع مشروعیت‌بخش هویتی و رفتاری در عراق عمل نمود. مواضع آیت‌الله العظمی سیستانی با ترسیم خطوط هنجاری روشن، هرگونه بی‌تفاوتی در برابر سرنوشت جهان اسلام را از نظر شرعی و ملی نامشروع اعلام کرد.این رهنمودهای معنوی موجب شد تا تمامی جریان‌های سیاسی، صرف‌نظر از گرایش‌های حزبی، خود را ملزم به اتخاذ مواضع قاطع در حمایت از مقاومت بدانند. ورود قاطعانه مرجعیت به این عرصه، سپر محافظتی قدرتمندی برای دستگاه سیاست خارجی پدید آورد. دولت توانست با استناد به مطالبات مرجعیت و اراده عمومی جامعه، در برابر هشدارهای دیپلماتیک غرب ایستادگی کند و رویکرد خود را مبتنی بر یک تکلیف عام هنجاری و مشروعیت مردمی جلوه دهد(Allghaes , 2023 : 178).

د. تبیین سازه‌انگارانه پیوند منافع ملی با هنجارهای مذهبی

بر پایه رهیافت سازه‌انگاری، منافع ملی پدیده‌ای عینی و ایستا نیست که تنها از طریق موازنه قدرت مادی تعریف شود، بلکه برآمده از هویت‌ها، ارزش‌ها و فرهنگ مشترک یک جامعه است. رویدادهای پس از اکتبر ۲۰۲۳ اثبات کرد که در جامعه‌ای مانند عراق، هنجارهای مذهبی و تاریخی پیوند عمیقی با محاسبات راهبردی دارند و نمی‌توان امنیت ملی را جدا از امنیت جهان اسلام تعریف نمود. این مولفه‌های هویتی سبب شد تا عراق علیرغم تمامی مخاطرات مادی و اقتصادی، هزینه‌های حمایت از مقاومت را بپذیرد و منافع خود را در چارچوب یک کلان‌هویت اسلامی و تمدنی بازتعریف نماید. سازه‌انگاری بهترین بستر تحلیلی را برای فهم چرایی عدم تسلیم عراق در برابر فشارهای ساختاری غرب فراهم می‌سازد. تعریف منافع ملی در بغداد دستخوش دگرگونی هنجاری شد؛ به نحوی که امنیت واقعی نه در همراهی صرف با سازوکارهای امنیتی غرب، بلکه در پاسداری از اصالت هویتی و جایگاه تمدنی در جغرافیای مقاومت ترسیم گردید(Allforati , 2024 : 223).

۵. مدیریت تعارض نقش و سازوکارهای انطباق رفتاری

الف. راهبردهای تفکیک زمانی، موضوعی و سازمانی

دولت عراق برای پیشگیری از فلج ساختاری و مدیریت تضادهای ناشی از تعارض نقش، الگوی سه‌گانه تفکیک رفتاری را به کار بست. در بعد تفکیک زمانی، بغداد کوشید تا تصمیم‌گیری‌های بنیادین پیرامون سرنوشت پایگاه‌های نظامی و پایان ماموریت نیروهای خارجی را به دوره‌های زمانی آرام‌تر موکول کند تا هیجانات جنگی مانع از محاسبات عقلانی نگردد.در بعد تفکیک موضوعی، دستگاه حاکمیت خطوط روشنی میان پرونده‌های امنیتی–نظامی و مناسبات تجاری، پولی و انرژی ترسیم نمود. بغداد تلاش کرد تا مبادلات گازی، صادرات نفت و روابط بانکی با نهادهای مالی بین‌المللی را به دور از اصطکاک‌های ناشی از جنگ غزه پیش ببرد تا شریان‌های اقتصادی کشور دچار اختلال و بحران نگردد. در بعد تفکیک سازمانی، تقسیم کار نانوشته‌ای میان نهادهای رسمی دولت و بازیگران میدانی شکل گرفت؛ بدین ترتیب که اقدامات تقابلی و تهاجمی بر عهده گروه‌های مقاومت قرار گرفت و هم‌زمان نهادهای دولتی نظیر وزارت امور خارجه نقش دیپلماتیک، میانجی‌گرانه و خویشتن‌دارانه را برای صیانت از روابط خارجی بر عهده گرفتند(Allmohamadavi, 2023 : 134). بنابرین از منظر نگارنده، این تفکیک سه‌گانه شاهکار انطباق‌پذیری عراق در عبور از بحران‌های سهمگین منطقه‌ای بوده است.

ب. بازآرایی گفتمان رسمی حول حاکمیت ملی و ثبات‌گرایی

دیپلماسی رسمی عراق در واکنش به فشارهای فزاینده، گفتمان خود را بر مبنای مفاهیم مشروع و پذیرفته‌شده بین‌المللی همچون احترام به حاکمیت ملی، ثبات‌گرایی و اصل همسایگی سازنده بازسازی نمود. بغداد با پرهیز از اتخاذ ادبیات جنگ‌طلبانه، خود را قربانی درگیری‌های بیرونی معرفی کرد که خواهان تبدیل نشدن سرزمینش به میدان تسویه‌حساب‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. با این رویکرد، بغداد موضع انفعالی خود را به یک مطالبه‌گری حقوقی و حاکمیتی ارتقا بخشید و فضای بین‌المللی را برای فشار بر متجاوزان بسیج کرد. این استراتژی گفتمانی توانست تا حد زیادی از هزینه‌های سیاسی دولت بکاهد. عراق با قرار گرفتن در جایگاه مدافع حاکمیت ملی، توانست هم‌زمان پاسخگوی غیرت ملی داخلی باشد و در عرصه دیپلماتیک نیز به عنوان بازیگری مسئولیت‌پذیر، عقلانی و ثبات‌خواه شناخته شود که در پی مهار تنش‌های منطقه‌ای است(Allsadon , 2024 : 67).

ج. واکنش بغداد به حملات هوایی و تنش‌های مرزی

مدیریت بحران در جریان حملات مکرر هوایی و نقض حریم هوایی عراق، آزمونی حیاتی برای عقلانیت رفتاری دستگاه امنیتی بود. در مواجهه با این حملات، دولت عراق از یک سو با تشکیل جلسات اضطراری شورای امنیت ملی و احضار سفرای کشورهای مربوطه اعتراض شدید خود را اعلام می‌کرد و از سوی دیگر، با تشکیل کمیته‌های حقیقت‌یاب از اقدامات تلافی‌جویانه شتاب‌زده ممانعت به عمل می‌آورد.دستگاه امنیتی با اتخاذ این شیوه توانست از کشیده شدن کشور به یک جنگ ناخواسته و کنترل‌نشده جلوگیری نماید. بغداد تلاش کرد تا پیامدهای میدانی حملات را مهار کرده و با ورود به فاز چانه‌زنی‌های امنیتی در پشت پرده، به توافقاتی جهت کاهش سطح اصطکاک و توقف بمباران مقرهای نظامی نیروهای رسمی دست یابد. دولت توانست با مهار هیجانات و استفاده از کانال‌های محرمانه، خطوط قرمز حاکمیتی خود را به طرف‌های خارجی تفهیم کند و مانع از گسترش دامنه آتش به مراکز حیاتی و اداری کشور گردد(Alljabori , 2023 : 200).

د. دیپلماسی اقتصادی، موازنه نرم و تداوم کلان‌پروژه‌ها

در بحبوحه ناامنی‌های منطقه‌ای، دولت عراق با درک صحیح از نیاز کشور به توسعه، دیپلماسی اقتصادی را به عنوان ابزاری کارآمد برای موازنه نرم به کار گرفت. پیگیری پروژه راهبردی جاده توسعه با مشارکت کشورهای ترکیه، قطر و امارات، و انعقاد قراردادهای کلان انرژی با شرکت‌های چندملیتی، نشان‌دهنده اراده بغداد برای تبدیل ژئوپلیتیک کشور به فرصت‌های مشترک اقتصادی بود.این رویکرد ژئواکونومیک با درگیر ساختن منافع مالی چندین قدرت متخاصم در خاک عراق، نوعی بازدارندگی نرم و مصونیت ژئوپلیتیکی پدید آورد. کشورهایی که در صحنه‌های دیگر دارای تعارضات شدید بودند، به دلیل منافع مشترک در خطوط ترانزیتی و سرمایه‌گذاری‌های انرژی در عراق، ناگزیر به حفظ ثبات و آرامش در این سرزمین شدند . این سیاست موازنه نرم نشان داد که امنیت پایدار صرفا از طریق ابزارهای نظامی حاصل نمی‌شود. عراق توانست با ایجاد وابستگی متقابل اقتصادی، هزینه هرگونه بی‌ثبات‌سازی سرزمینی را برای بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی افزایش دهد و ثبات اقتصادی خود را در میانه بحران‌های طوفان‌الاقصی تضمین نماید(Allhasani , 2024 : 45).

نتیجه‌گیری

جمهوری عراق به دلیل استقرار در نقطه تلاقی خرده‌مجموعه‌های امنیتی خلیج فارس، شامات و آناتولی، در کانون امواج سرریز بحران قرار گرفت. موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه، ساختار سیاسی چندپاره پسا ۲۰۲۳ و پیوندهای هم‌زمان با محور مقاومت و نظام بین‌الملل، بغداد را با وضعیتی حاد از تعارض نقشی مواجه ساخت؛ تعارضی که پیش از این در پسِ موازنه منفی پنهان مانده بود، اما با تشدید درگیری‌ها به سطحی آشکار و اجتناب‌ناپذیر ارتقا یافت. پاسخ راهبردی عراق در مواجهه با این شرایط بحرانی، در قالب یک «الگوی رفتاری دوگانه و عمل‌گرایانه» تکوین یافته است. در ساحت هنجاری و نمادین، نخبگان حاکم با اتکا به پیشینه قانونی جرم‌انگاری عادی‌سازی روابط و همراهی با مطالبات مرجعیت عالی نجف اشرف و پایگاه‌های مردمی، گفتمان حمایت قاطع از آرمان فلسطین و محکومیت جنایات رژیم صهیونیستی را بازتولید کردند و مشروعیت داخلی و منطقه‌ای خود را ارتقا بخشیدند. در ساحت عملیاتی و امنیتی، دستگاه تصمیم‌گیری با درک واقع‌بینانه از آسیب‌پذیری‌های نهادی، شکنندگی مالی ناشی از اقتصاد رانتیر نفت‌پایه و وابستگی‌های بانکی به فدرال رزرو، از ورود رسمی و تام به تقابل فراگیر نظامی با قدرت‌های غربی پرهیز نمود. این تفکیک کارکردی میان بازنمایی مواضع ایدئولوژیک و صیانت از تعاملات دیپلماتیک، کارآمدترین مکانیسم انطباقی برای مهار ریسک‌های بقا و جلوگیری از تبدیل جغرافیای ملی به میدان نبردی ویرانگر به شمار می‌رفت. ارزیابی سناریوهای آینده‌پژوهانه پیرامون جایگاه منطقه‌ای عراق بیانگر آن است که سناریوی استقرار موازنه شکننده و تثبیت مدیریت بحران، محتمل‌ترین چشم‌انداز پیش‌رو خواهد بود. در بستر این سناریو، تداوم جنگ فرسایشی با شدت کنترل‌شده میان بازیگران، ضرورت استمرار الگوی موازنه نرم را بر بغداد تحمیل می‌کند. با این حال، پایدارسازی این نقش نیازمند گذار از رفتارهای واکنشی به سوی ابتکارات ایجابی است. دستگاه دیپلماسی عراق باید با توسعه کلان‌پروژه‌های ژئواکونومیک نظیر بندر بزرگ فاو و جاده توسعه، منافع اقتصادی بلوک‌های متعارض را در خاک خود درهم تند تا بازدارندگی مادی لازم را برای صیانت از حاکمیت ملی پدید آورد. هم‌زمان، تقویت انحصار دولت بر سازوکارهای امنیتی و یکپارچه‌سازی فرآیند تصمیم‌گیری دفاعی، پیش‌شرط بنیادین تبدیل عراق از یک منطقه حائل آسیب‌پذیر به یک میانجی سازنده و معمار ثبات در ترتیبات امنیتی در حال تکوین غرب آسیا است. این موازنه هوشمندانه، ضامن بقای دولت و ارتقای وزن ژئوپلیتیکی آن در نظم نوین منطقه‌ای خواهد بود.

.

References

Al-Hasani, Saadoun, (2024), Iraq's climate policy after the Al-Aqsa storm, Al-Sharq Al-Awsat magazine, Vol. 35, No. 2, 23-45. (In Arabic).

Al-Khazali, Qays, (2023), Regional Alliances and Iraq, Journal of Arabic Affairs, No. 78, 156-178. (In Arabic).

Al-Rabi'i, Abbas, (2024), Al-Ruyyah al-Mustaqbaliyah for Iraq, Al-Sisiyah and Security Magazine, Vol. 15, No. 3, 189-211. (In Arabic).

Al-Saadoun, Maitham, (2024), Iraq and the balance of power in the Middle East, Journal of Al-Uloom Al-Siyasiya, Vol. 28, No. 1, 67-89. (In Arabic).

Al-Ani, Muhammad, (2023), Security Challenges of Iraq in the Region, Al-Amn al-Qoumi Magazine, No. 67, 145-167. (In Arabic).

Al Farati, Hassan, (2024), Al-Iraq and in the midst of climatic changes, Afaq Arabic Magazine, Volume 29, Number 2, 201-223. (In Arabic).

Al-Kaabi, Hassan, (2024), The foreign policy of Iraq after the Al-Aqsa storm, Journal of Climate Studies, Volume 12, Number 4, 178-200. (In Arabic).

Al-Muhammadawi, Ahmed (2023), "The Geopolitical Future of Iraq," Journal of International Studies, Issue 56, pp. 112–134. (In Arabic).

Adami, Ali, and Rasouli, Ebrahim (2025). The Impact of the Abraham Accords on the Pattern of Amity and Enmity in the West Asia Security Complex. Country Studies, 3(1), pp. 197–233. (In Persain).

Ahmed, Shahbaz & Bashir, Madiha, (2026), Middle East Conflicts & Their Influence on International Politics, Inverge Journal of Social Sciences, 5(1), 160-172.

Al-Habbal, Jinan, (2023), The Muhasasa System, Ethnosectarian Identities, and Popular Protests in Iraq, Lecture Series: Iraq 20 Years after the US Invasion, Hamburg, German Institute for Global and Area Studies (GIGA).

Al-Nadawi, Omar, Romanovsky, Alina L. & Kadhim, Abbas, (2025), The End of Operation Inherent Resolve in Iraq: Questions and Answers, Iraqi Institute for Dialog, 111-130.

Atlantic Council Experts, (2025), Ten Questions (and Expert Answers) on Operation Inherent Resolve's End in Iraq, Atlantic Council MENASource.

Burdah, Ibnu, (2024), Dynamics of Normalization in the New Middle East: An Analysis of the Abraham Accords and Arab Strategic Interests, Jurnal Review Politik, 14(2), 188-210.

Dodge, Toby & Mansour, Renad, (2020), Sectarianization and De-sectarianization in the Struggle for Iraq's Political Field, The Review of Faith & International Affairs, 18(3), 1-14.

Forouzan, Younes, and Alishahi, Abdolreza (2019). An Analysis of the Trends of Political Instability in Iraq Based on David Easton's Theory: From the Post-Saddam Era to the Post-ISIS Era. Political and International Approaches, 10(57), pp. 94–113. (In Persain).

Harnisch, Sebastian, (2010), Conceptualizing in the Minefield: Role Theory and Foreign Policy Learning, Paper presented at the ISA Workshop Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory, New Orleans.

Hasan, Harith, (2024), Iraq’s Development Road: Geopolitics, Rentierism, and Border Connectivity, Carnegie Endowment for International Peace, 70-85.
Hashemi, Seyyed Mostafa; Faraji Rad, Abdolreza; and Sarvar, Rahim (2016). An Examination of the Geopolitical Factors Affecting Iraq and Their Impact on the National Security of the Islamic Republic of Iran. Political and International Researches, 8(28), pp. 63–94. (In Persain).
Hadi, Asaad Dakhil (2025), "Iraq as a Mediator in Resolving Regional Conflicts: A Look at Iraqi Diplomatic Tools and the Possibilities for Geopolitical Balance," International Journal of Historical and Social Studies, No. 5213, pp. 1–20. (In Arabic).
Holsti, K. J., (1970), National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, International Studies Quarterly, 14(3), 233-309.
Hoogensen Gjørv, Gunhild, (2005), Bottoms Up! A Toast to Regional Security?, International Studies Review, 7(2), 269-274.
Knights, Michael, (2024), Iraq’s Paramilitary Politics, The Washington Institute for Near East Policy, 12-29.
Mearsheimer, John J., (2023), The American Role in the Israeli-Palestinian Conflict: Strategic Implications for the Middle East, Foreign Affairs Review, 33(2), 112-135.
Mosallanejad, Abbas (2012). The Consequences of Security Instability for the Balance of Power in the Middle East. Geopolitics, 8(3), pp. 35–59. (In Persain).
Pour Esmaeili, Najmieh; Salimi, Hossein; and Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalal (2020). A Critical and Supplementary Re-reading of Buzan’s Regional Security Complex Theory in Light of the Middle East Regional System. Geopolitics, 16(4), pp. 135–164. (In Persain).
Wastnidge, Edward & Mabon, Simon, (2024), The Resistance Axis and Regional Order in the Middle East: Nomos, Space, and Normative Alternatives, British Journal of Middle Eastern Studies, 51(5), 954-971.
Wendt, Alexander, (1999), A Social Theory of International Politics, Cambridge, Cambridge University Press.